The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science
Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2304
Number: 25-I , p. 125-138, Summer I 2014

RİSKLİ DAVRANIŞLAR ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMALARI[1]

DEVELOPMENT RISK BEHAVIOURS SCALE: VADILITY AND RELIABILITY STUDIES

Yrd. Doç. Dr. Dilek GENÇTANIRIM
Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı

Prof. Dr. Tuncay ERGENE[2]
Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı

Özet

Ergenlerde görülen riskli davranışların en önemli sonuçlarından biri büyük ölçüde gençlikte ve yetişkinlikte ölüme, hastalığa, engele, sosyal ve psikolojik problemlere neden olmasıdır. Bu davranışların anlaşılabilmesi adına öncelikle ölçülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada da ergenlik dönemine denk gelen ve riskli davranışların yaygın olarak görüldüğü ortaöğretim dönemindeki öğrencilerin riskli davranışlarını ölçen bir ölçek hazırlanması amaçlanmıştır. Riskli davranışlar antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki olmak üzere altı boyutta tanımlanmıştır. Ölçeğin geliştirilmesinde Problem Davranış Kuramı temel alınmıştır. Belirlenen boyutları ölçmek üzere hazırlanan likert tipi ölçek için yapı geçerliği çalışmaları ile iç tutarlık ve test tekrar test güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Çalışma 2009-2010 eğitim ve öğretim yılında Ankara ve İstanbul İllerinde öğrenimlerine devam eden ortaöğretim öğrencilerinden üç grupla yapılmıştır. Veriler üzerinde yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmaları sonucunda, 1-5 arasında puanlanan, altı boyutta 36 maddenin yer aldığı Riskli Davranışlar Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçekte yer alan maddelerden biri tersine puanlanmaktadır. Ölçeğin geçerlik çalışmalarında uzman kanısı, açıklayıcı faktör analizi ve benzeme ölçüt geçerliği yöntemleri kullanılmıştır. Benzeme geçerliliği kapsamında Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ile korelasyonları .-10 -.-35 arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenirliği için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı.70- .91 arasında değişmektedir. Üç hafta ara ile yapılan ölçümler sonucunda ölçeğin test tekrar test güvenirlik katsayısı ise .56- .90 arasında olduğu bulunmuştur.

---

[1] Bu çalışmada Dilek Gençtanırım tarafından Prof. Dr. Tuncay Ergene'nin danışmanlığında 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde tamamlanan "Ergenlerde Riskli Davranışların Yordanması" başlıklı doktora tezinde geliştirilen ölçeğe ilişkin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları sunulmuştur.

[2] Dr. Tuncay ERGENE is supported by NIMHICORTHA Fogart International Mental Health and Developmental Disabilities (MH/DD) Research Trainning Program (D43TW05807) at Children's Hospital Boston, Princible Investigator (PI): Kerim M. Munir, MD, MPH, DSC.

Anahtar Kelimeler: RDÖ, riskli davranışlar, ortaöğretim öğrencileri, geçerlik, güvenirlik

Abstract

The studies which aim to obtain, determine the prevalence of risk behaviours and investigate factors associated with the risk behaviours of high school students have a great importance. Primarily, there is a need to determine these behaviours. For this need, it is aimed to develop a scale to measure risk behaviours of high school students in this study. Problem Behaviour Theory is based on to develop the scale. Under the study, risk behvaiours of high school students have been discussed in six dimensions: Antisocial behaviours, alcohol use, tobacco use, suicide tendency, nutrition habits and school dropout. This study has been conducted on three different groups of students who attend high school at 2009-2010 Fall semester in Ankara and Istanbul. The construct validity, covergent validity, internal consistency and test-retest reliability of the scale was investigated. As a result of validity studies, a likert tipe scale which consist of 36 items has been obtained. For the convergent validity of RBS, Percevied Social Support Scale (PSSS) was used. Negative correlations have been found between the total score of RDO and the scores of PSSS's subscales. Internal consistency was found between .70 and .91 and test-retest was found between .56 and .90 for total and subdimension scores of RBS.

Key Words: RBS, risk behaviours, high school students, validity and reliability

GİRİŞ

Birçok değişimin bir arada yaşandığı ergenlik dönemi sıklıkla, çocukluktan yetişkinlik dönemine geçişte fırtınalı bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Ergenler, bu dönemde fiziksel olarak olgunlaşmakta, artan sosyal ve akademik sorumluluklarıyla birlikte sosyal ve psikolojik anlamda da gelişmektedirler. Bu dönemde bireyin inançları ve değerleri şekillenmekte; anne-babanın ergen üzerindeki etkileri azalmakta; buna karşın akran baskısı artmaktadır. Bu önemli dönemin bir sonucu olarak da ergenlerde pek çok davranış değişikliği meydana gelir. Bu davranışlar hem ergenlik dönemi hem de daha sonraki gelişim dönemlerinde bireyin yaşamını önemli düzeyde etkilemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü ergenliği, 10-19 yaşları arasını kapsayan bir gelişim dönemi olarak tanımlamaktadır (WHO, 2009). Dünya nüfusunun yarısını 25 yaşın altındaki kişiler oluşturmakta ve bu nüfusun yaklaşık olarak bir milyarı 10-19 yaş arası yer alan ergenlerden oluştuğu belirtilmektedir (UNFPA, 2007; UNYR, 2007). Türkiye'de ergen nüfus yaklaşık olarak 14 milyondur, diğer bir ifade ile nüfusumuzun % 20'sini ergenler oluşturmaktadır (NVIGM, 2006; UNICEF, 2007 TUİK, 2000). Toplumların geleceği olarak görülen ergenlerin bu gelişim dönemini sağlıklı bir biçimde geçirmeleri hem ergenlerin bireysel gelişimlerinin hem de toplumsal gelişimin önemli bir belirleyicisi olduğu düşünülmektedir.

Diğer gelişim dönemleri ile karşılaştırıldığında riskli davranışlar en yoğun olarak ergenlik döneminde gözlemlenmektedir (Somayaji, 2003). Riskli davranışlar genel olarak sağlığı tehlikeye atan ve hayati tehlike yaratan, hastalık, yaralanma ve ölümle sonuçlanma olasılığı yüksek davranışlar, olarak ifade edilmektedir (Smith, 2001). Jessor (1998), riskli davranışları "kişisel, sosyal veya gelişimsel olarak istenmeyen sonuçlar için risk faktörleri" olarak tanımlamıştır. Riskli davranışların bir diğer tanımı ise, "ergenlerin iyilik halini tehdit eden ve sorumlu birer yetişkin olma hallerini engelleyen davranışlar" şeklindedir (Lindberg, Boggess ve Williams, 2000) biçimindedir. Bu bağlamda bu davranışlar ergenlerin yaşamlarını önemli bir biçimde tehdit edebilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar çoğunlukla, ergenlerde riskli

davranışların ortaya çıkmasına neden olan etmenleri ve ergenleri risk faktörlerine ve riskli davranışlara yatkın hale getiren belirtileri tanımlama üzerinde durmuştur (Cleveland ve Wiebe, 2003; Donovan, 2005; Jessor, Turbin, Costa, Dong, Zang ve Wang, 2003; Kreiter, Krowchuk, Woods, Sinal, Lawless ve DuRant, 1999; Kokkevi, Richardson, Florescu, Kuzman ve Stergar, 2007; Sienbenbruner, Timmer-Gembeck ve Egeland 2007; Siyez, 2006). Bunun sonucunda, ergenlerde bu tür davranışların azaltılabileceği ya da bu davranışların engellenebileceği düşünülmektedir.

Ergenlerde gözlemlenen riskli davranışların nedenlerini açıklayan görüşler arasında en yaygın olan ve bu davranışları geniş bir perspektifle açıklayan görüş Jessor ve Jessor (1977) tarafından yaklaşık olarak 40 yıl öncesinde ortaya atılan "Problem Davranış Kuramı (PDK)"dir. Bu yaklaşım, riskli davranışları ergenlerdeki sosyal açıdan problem olarak tanımlanan, sosyal normlara ve yasalara aykırı olma açısından açıklayan psikososyal bir bakış açısıdır (akt. Jessor, 1987). Bu yaklaşımda problem davranışlar alkol ve madde kullanımı, anti-sosyal davranışlar ve riskli cinsel davranışlar gibi davranışları içermektedir. PDK riskli davranışların ergenlik döneminde görülüp görülmemesini tek bir değişkenle açıklamak yerine kişilik sistemi, algılanan sosyal çevre ve davranış sistemi olmak üzere üç sistemle açıklamaktadır. Bu üç sistemin her biri kendi koruyucu faktörler ve risk faktörlerini içermektedir (Donovan, 1996; Jessor, 1998; Jessor, Turbin, Costa, Dong, Zhang ve Wang, 2003). Yapılan çalışmalar ergenlerin çevrelerinden aldıkları sosyal desteğin önemli bir koruyucu faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Barnes ve Farrell, 1992; Demaray ve Malecki, 2002; Lagana, 2004; McNeely ve Falci, 2004; Repinski, Kuckarczak, Laing ve Boyce, 1999; Piko, 2000; Rosenfeld, Richman ve Bowen, 2000; Simantov, Schoen, Klein, 2000; Siyez ve Aysan, 2007). Bununla birlikte, psikososyal bir yapı içerisinde açıklanan bu riskli davranışlar, nedeni her ne olursa olsun ergenin yaşamını ve gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ergenlerde görülen bu riskli davranışların en önemli sonuçlarından biri büyük ölçüde gençlikte ve yetişkinlikte ölüme, hastalığa, engele, sosyal ve psikolojik problemlere neden olmasıdır. PDK temel alınarak yapılan çalışmalar, bu yaklaşımın ergenlerde riskli davranışları açıklamada güçlü bir yaklaşım olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Kreiter, Krowchuk, Woods, Sinal, Lawless ve DuRant, 1999; Zamboanga, Carlo ve Raffeaelli, 2004).

PDK ergenlerdeki ve gençlerdeki suçluluk, riskli cinsel davranışlar, madde ve alkol kullanımı gibi davranışlar arasındaki ilişkileri açıklamakta temel bir modeldir. Bu kuram temelde üç psikososyal sistem arasındaki ve içerisindeki ilişkiye dayanmaktadır: Kişilik sistemi, algılanan çevre sistemi, davranış sistemi (Jessor ve Jessor, 1977; akt. Gillaspy, 2002). Bu yaklaşımda problem davranış şu şekilde tamamlamaktadır: yasal ve sosyal normlara aykırı olan baskın olan kültür tarafından onaylanmayan, otoriteye karşı olan, toplumsal yapı içerisinde problem olarak tanımlanan davranışlardır. Bu kuramda söz edilen üç sistem olan kişilik sistemi, algılanan çevre sistemi ve davranış sistemidir. PDK'da problem davranış bireyin kişilik sistemi ve bireyin algılanan çevre sistemi tarafından saptanmaktadır. Bu bağlamda bu yaklaşım problem davranışların ortaya çıkmasında hem kişisel hem de çevresel faktörlerin etkisine vurgu yapmaktadır. Verilen tanımlardan ve açıklamalardan yola çıkarak antisosyal davranışların, alkol, sigara kullanımının, intihar eğiliminin, sağlıksız beslenme alışkanlıklarının ve okul terkinin ergenlerin yaşamlarını fiziksel ve psikososyal açıdan tehlikeye sokan önemli risk boyutları olduğu söylenebilir.

Türkiye'de ergenlik yıllarına denk gelen ve bu nedenle de riskli davranışların yoğunlaştığı dönem ortaöğretim düzeyidir (Kıran-Esen, 2003; Ögel, Ekte ve Taner, 2004;

Özmen, 2006; Siyez, 2006). Bu dönemde riskli davranışların artışı okul güvenliğine ilişkin sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle öğrencileri ve onların sergilediği riskli davranışları anlamak son derece önem taşımaktadır. Öğrencilerin gelişimine katkı sağlamak için saldırganlık ve şiddeti önleme, sağlıklı cinsel yaşam, alkol ve madde kullanımını önleme, okul güvenliğini artırma gibi konularda gelecekte Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da desteklenebilecek kanıta dayalı psikososyal müdahale programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için öncelikle bu programların ne tür programlar olması ve bu programların hangi tür okullarda kimlere yönelik olarak hazırlanması gerektiği belirlenmelidir. Buradan hareketle Türkiye'de bu dönemdeki riskli davranışların neler olduklarının, yaygınlığının ve ilişkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik yapılacak çalışmaların büyük önem taşıdığı görülmektedir. Bu açıdan ele alındığında bu davranışların belirlenmesi için bir ölçme aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak için bu çalışmada PDK'nın temel alındığı, ülkemizde ergenlerde riskli davranışların belirlenmesine yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ergenlik döneminde karşılaşılan riskli davranışları belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesiyle bu tür davranışların açık bir biçimde ortaya konulması ve bu yolla bunların önlenmesi için yapılacak çalışmalara yol göstermek hedeflenmiştir. Buradan hareketle, çalışma kapsamında ergenlerin riskli davranışlarını altı boyutta, antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki, ölçen likert tipi bir ölçeğin geliştirilmesi ve geçerlik, güvenirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Bu araştırma, genel liselerde öğrenim gören lise öğrencilerinden oluşan üç farklı çalışma grubu üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Aşağıda bu çalışma gruplarının özellikleri açıklanmıştır.

Çalışma Grubu 1: Araştırmanın birinci çalışma grubunu, Ankara İli merkeze bağlı olarak öğretim veren dört farklı genel lisede, 2009–2010 eğitim ve öğretim yılı güz döneminde öğrenimlerine devam eden 560 öğrenci oluşturmuştur. Bu öğrencilerden 75'i ölçeğin maddelerini eksik yanıtladıkları için değerlendirmeye alınmamış ve analizler geriye kalan 485 öğrenciden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Bu öğrencilerin 278'i kız, 192'si erkek öğrencilerden oluşurken 15 öğrenci cinsiyetini belirtmemiştir. Ayrıca bu öğrencilerin 273'ünü onuncu sınıfa, 72'sini on birinci sınıfa, 137'sini ise on ikinci sınıfa devam öğrencilerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerden üçü ise sınıflarını belirtmemiştir. Bu öğrencilerden elde edilen verilerle araştırma kapsamında geliştirilen Riskli Davranışlar Ölçeği'nin açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Çalışma Grubu 2: Araştırmanın ikinci çalışma grubunu İstanbul'da Güngören İzzet Ünver Lisesi'nde 2009-2010 bahar döneminde öğrenimlerine devam eden 62 öğrenci oluşturmuştur. Bu öğrencilerden 33'ü kız, 29'u erkektir. Öğrencilerden 31'i onuncu sınıfa, diğer 31 öğrenci on birinci sınıfa devam etmektedir. Bu çalışma grubundan Riskli Davranışlar Ölçeği'nin test tekrar test güvenirlik çalışması için gerekli veriler elde edilmiştir.

Çalışma Grubu 3: Araştırmanın üçüncü çalışma grubunu Ankara İli'nde merkez ilçelere bağlı altı farklı genel liseye 2009-2010 bahar döneminde öğrenimlerine devam eden 500 öğrenci oluşturmuştur. Bu öğrencilerden dokuzu çalışma kapsamında uygulanan ölçeklerden bazılarını boş bıraktığı ve/veya ölçeklerde yer alan maddelerden bir çocuğuna yanıt vermediği için veri setinden çıkarılmıştır. Analizler geriye kalan 491 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Bu çalışma

grubunda yer alan öğrencilerin 282'inikızlar, 280'ini ise erkek öğrenciler oluştururken, öğrencilerden biri cinsiyetini belirtmemiştir. Öğrencilerin sınıflara göre dağılımı ise sırasıyla 123 dokuzuncu sınıf, 144 onuncu sınıf, 156 on birinci sınıf, 68 ise on ikinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırma kapsamında ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının ve Riskli Davranışlar Ölçeği ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanları arasındaki korelasyonun hesaplanmasında bu çalışma grubundan elde edilen veriler kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Riskli Davranışlar Ölçeği (RDÖ): Bu çalışmada, araştırmacılar tarafından ortaöğretim öğrencilerindeki riskli davranışları belirlemek amacıyla anti-sosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, okul terki, beslenme alışkanlıkları olmak üzere altı boyuttan oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. RDÖ'ye ilişkin olarak yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının sonuçları ile ölçeğin puanlanmasına ilişkin bilgiler makalenin sonuç bölümünde sunulmuştur.

Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ASDÖ-R): ASDÖ-R, Türk kültürüne uygun olarak Yıldırım (2004) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 50 maddeden oluşan ölçek, üç alt ölçekten (AİD= Aile Desteği, ARD=Arkadaş Desteği, ÖĞD= Öğretmen Desteği) oluşmaktadır. AİD, çocuğa gerçekten güvenmek ve onu anlamak, hatalarını düzeltmek, üstün ve güçlü yanlarını vurgulamak, başarılarını takdir etmek gibi aile desteğini içermektedir. ARD, bir haksızlığa uğradığında arkadaşlarınca gerçekten desteklenmesi, derslerle ilgili bilgilerini paylaşmaları, sinirlendiğinde arkadaşlarınca yatıştırılması gibi içerikten oluşmaktadır. ÖĞD ise çocuğun hatalarını nazikçe düzeltmek, üstün yanlarını vurgulamak, dersle ilgili sorularını içtenlikle cevaplandırmak, adil davranmak gibi destekten oluşmaktadır. Derecelendirmeli Likert tipi bir ölçek olan ASDÖ'den alınan yüksek puanlar sosyal destek düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. ASDÖ-R'nin ve alt ölçeklerin geçerliği faktör analizi ve benzer ölçekler geçerliği yolu ile incelenmiştir. Faktör analizi ile AİD, ARD ve ÖÖD alt ölçeklerinin yapı geçerliği incelenmiş, her alt ölçeğin faktör yapısı belirlenmiştir. ASDÖ-R ve alt ölçekleri ile Beck Depresyon Envanteri (BDI) ve GSÖ alt ölçek puanları arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. ASDÖ-R'nin ve alt ölçeklerin güvenirliği için önce alpha güvenirlik katsayısı hesaplanmış, ayrıca test tekrar test güvenirliği (r) incelenmiştir. ASDÖ-R'nin tümü için Alpha= .91, r=.93; AİD için Alpha= .83, r=.81; ARD için Alpha= .77, r=.81; ÖĞD için Alpha= .83, r=.86 bulunmuştur (Yıldırım, 2004).

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel Bilgi Formu araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin demografik bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu formda öğrencilerin cinsiyet, sınıf gibi özellikleri yer almaktadır.

İşlem

RDÖ'nün geliştirilmesiyle ilgili olarak öncelikle alan yazın incelenmiş ve bu ölçeğin geliştirilmesinde kuramsal olarak "Problem Davranış Kuramı" temel alınmıştır. Bu kuramın bakış açısı çerçevesinde riskli davranışlar tanımlanmış ve buradan hareketle ölçeğin madde havuzu oluşturulmuştur. Ayrıca ölçeğin madde havuzunun oluşturulmasına yönelik olarak Ankara'da farklı liselerde görev yapan değişik alanlardan 45 öğretmenden öğrencilerinde en sık karşılaştıkları riskli davranışları belirtmeleri istenmiştir. Bu amaçla, öğretmenlere farklı risk alanlarındaki riskli davranışları içeren 11 açık uçlu sorudan oluşan bir anket verilmiş ve öğretmenlerden bu 11 soruda yer alan risk alanlarına göre öğrencilerinde en sık rastladıkları riskli davranışları belirtmeleri istenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen verilerin frekansları incelenmiş ve öğretmenler tarafından en sık belirtilen problem davranışlar madde havuzunun

oluşturulmasında kullanılmıştır. Alan yazın ve öğretmen görüşlerinden elde edilen sonuçlar ışığında madde havuzu hazırlanmıştır. Havuzda yer alan maddeler için görüşü alınacak uzman sayısının en az beş ile yedi olması gerektiği (Lester ve Bishop, 2000) görüşünden hareketle, maddeler ifade olarak yeniden gözden geçirildikten sonra ölçek formatında düzenlenmiş ve psikolojik danışma ve rehberlik alanından altı, ölçme ve değerlendirme alanından bir öğretim üyesinin görüşüne başvurularak maddelerin ölçek kapsamına uygunluğu gözden geçirilmiştir. Uzmanlardan maddeleri "uygun", "düzeltilmeli", "uygun değil" biçiminde derecelendirmeleri istenmiştir. Görüşüne başvurulan uzmanlardan % 90'ı tarafından uygun bulunan maddeler (Büyüköztürk, 2010) ölçeğe olduğu gibi alınmış; değiştirilmesi önerilen maddeler üzerinde gerekli değişiklikler yapılmış ve uzmanlar tarafından çıkarılması önerilen maddeler ölçek formundan çıkarılmıştır.

Ölçeğin kapsam geçerliliği ile ilgili uzman kanısına başvurulduktan (Kaplan ve Saccuzzo, 2005) sonra ölçeğin 125 maddelik taslak formu hazırlanmış ve I. çalışma grubuna uygulanmıştır. Bu formda madde kullanımı ve riskli cinsel davranışlara yönelik maddelere de yer verilmiş; ancak uygulamada öğrencilerden birçoğu bu iki boyuttaki maddeleri yanıtlamamış ve boş bırakmışlardır. Bu nedenle bu boyutlarda yer alan 45 madde analize dahil edilmemiştir. Geriye kalan 80 madde üzerinde öğrencilerden elde edilen verilerle ölçeğin açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve bu analizler sonucunda 36 maddeden oluşan nihai ölçek formu hazırlanmıştır. Ardından ölçeğin test tekrar test güvenirlik ile benzeşik özellikler geçerliliğine ilişkin çalışmaları yapılmış ve ölçeğin alanda kullanımına yönelik gerekli kanıtlar sağlanmıştır. Analizlerde SPSS 15.00 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin Geçerlilik Çalışmaları

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin geçerlilik çalışmaları kapsamında uzman kanısına başvurularak kapsam geçerliliği yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliği için betimleyici faktör analizi yöntemi (Büyüköztürk, 2010), benzeme (convergent) geçerliği için pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Yapılan bu analizlerden elde edilen sonuçlar aşağıda açıklanmıştır.

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Açıklayıcı faktör analizi çalışmasında ilk olarak verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Küresellik Testi ile değerlendirilmiştir (Büyüköztürk, 2010). RDÖ için KMO değeri .85 ve Barlett testinin önem düzeyi (P) .00 olarak bulunmuştur. Verilerin faktör analizi için uygun olduğu bu testlerden elde edilen sonuçlarla ortaya konulduktan sonra RDÖ için Maksimum likelihood faktör çıkarma yöntemi ve varimax eksen döndürme tekniği kullanılarak açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük altı faktör bulunmuştur. Benzer bir sonuç screet plot grafiğinde de görülmüştür. Bu faktörlerin açıkladıkları varyans sırasıyla % 11,58, % 11,01, % 10,72, % 9,19, % 6,51 ve % 6,41'dir. Bu faktörlerin her bir madde de açıkladıkları toplam ortak varyans (communality) yaklaşık % 25 - 55 arasında değişmektedir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans ise % 55,43 'tür.

Madde faktör yük değerinin hedeflenen faktörde .40'tan düşük, diğer faktörlerde ise .25'ten büyük olmaması gerektiği belirtilmektedir (Raubenheimer, 2004). Bu açıklama doğrultusunda, faktör yükleri .40'in üstünde olan maddeler analize dahil edilmiş ve iki faktöre birden giren maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 1

RDÖ' ye ilişkin Madde Faktör Yükleri

	MADDELER	RDÖ					
		F1 (AS)	**F2 (AK)**	**F3 (SK)**	**F4 (IE)**	**F 5 (BA)**	**F6 (OT)**
1	Arkadaşlarımla ağız kavgası yaptığım olur.	,62					
2	Arkadaşlarımla küfürlü konuşurum.	,63					
3	Çevremdekilerin eşyalarını izinsiz olarak alırım.	,68					
4	Eğlence olsun diye arkadaşlarımın canını acıtmaktan hoşlanırım.	,64					
5	Hakkımı kavga ederek savunurum.	,62					
6	Arkadaşlarımla tartıştığımda ağzıma geleni söylerim.	,69					
7	Arkadaşlarıma kantinden zorla bir şeyler ısmarlatırım.	,49					
8	Alkol kullandığımda sıkıntılarımın hafiflediğini hissediyorum.		,78				
9	Cesaretimi toplamak için alkol aldığım olur.		,79				
10	Okula alkollü olarak geldiğim olur.		,71				
11	Eğlence mekânlarına gidip alkol alırım.		,75				
12	Kendimi daha iyi hissetmek için alkol kullanırım.		,54				
13	Ailemden gizli arkadaşlarımla alkol içmek için dışarı çıkarım.		,55				
14	Kontrolümü kaybedecek kadar alkol kullandığım olur.		,67				
15	Sigara kullanıyorum.			,82			
16	Okulda sigara içebilirim.			,83			
17	Nargile içerim.			,77			
18	Evde sigara içebilirim.			,66			
19	İstediğimde kolaylıkla sigara alabilirim.			,80			
20	Canım sıkıldığında sigara içerek rahatlarım.			,52			
21	Kendime olan güvenim tamdır.				,65		
22	Sabahları mutsuz bir şekilde uyanıyorum.				,65		
23	Sorunlarım karşısında kendimi çaresiz hissediyorum.				,78		
24	Karamsar biriyim.				,79		

25	Ders aralarında kantinden aldıklarımı yerim.	,64	
26	Her gün meşrubat içerim.	,68	
27	Çoğunlukla fast-food yiyecekler tüketirim.	,75	
28	Abur cubur yemekten hoşlanırım.	,60	
29	Çoğunlukla ev dışında yemek yerim.	,53	
30	Okulu bırakmayı düşünüyorum.		,74
31	Bir an önce okulu bırakıp evlenmek istiyorum.		,59
32	Evde yapmam gereken işlerden dolayı okula gidemiyorum.		,69
33	Birkaç yıl okula ara vermek istiyorum.		,75
34	Arkadaşlarımın birçoğu okula gitmiyor.		,70
35	Okuldan ayrılıp bir an önce bir işte çalışmaya başlamak istiyorum.		,75
36	Okulda başarılı olmam bana bir fayda sağlamayacaktır.		,56

Tablo 1'de görüldüğü gibi, görüldüğü gibi, birinci faktör olan **"antisosyal davranışlar (AS)"** olarak adlandırılan boyut yedi maddeden (m1, m2, m3, m4, m5, m6, m7) oluşmakta ve faktör yükleri 0.49 - 0.69 arasında değişmektedir. **"Alkol kullanımı (AK)"** olarak adlandırılan ikinci faktör ise yine yedi maddeden (m8, m9, m10, m11, m12, m13, m14) oluşmakta ve faktör yükleri 0.54 – 0.79 arasında değişmektedir. Üçüncü faktör **"sigara kullanımı (SK)"** olarak adlandırılmıştır ve bu boyut altı maddeden (m15, m16, m17, m18, m19,m20) oluşmakta; bu maddelerin faktör yükleri .66-.84 arasında değişmektedir. **"İntihar eğilimi (İE)"** olarak adlandırılan dördüncü faktör ise dört maddeden (m21, m22, m23, m24) oluşmaktadır ve bu maddelerin faktör yükleri .66 -.79 arasında değişmektedir. Beşinci faktör **"beslenme alışkanlıkları (BA)"** olarak adlandırılmıştır ve beş maddeden (m25, m26, m27, m28, m29) oluşmaktadır; bu maddelerin faktör yükleri .54 - .76 arasında değişmektedir. Altıncı ve son faktör ise **"okul terki (OT)"** olarak adlandırılmıştır ve yedi maddeden (m30, m31, m32, m33, m34, m35, m36) oluşmaktadır; bu faktörde yer alan maddelerin faktör yükleri .57 - .76 arasında değişmektedir.

Benzeme Geçerliği: Riskli Davranışlar Ölçeği'i ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Puanları Arasındaki Korelasyonların İncelenmesi:

RDÖ'nden elde edilen puanların geçerliğine ek kanıt sağlamak amacıyla Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin, Aile Desteği, Arkadaş Desteği ve Öğretmen Desteği, alt boyutlarından alınan puanlar arasındaki Pearson korelasyon katsayıları incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2
RDÖ ve ASDÖ'nün Puanları Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

	Riskli Dav.	**Aile Des.**	**Arkadas Des.**	**Ogretmen Des.**
Riskli Dav.				
Aile Des.	-.26**			
Arkadas Des.	-.10*	..32**		
Ogretmen Des.	-.35**	.32**	.28**	

* $p < .01$
** $p < .05$

Tablo 2'de görüldüğü gibi, RDÖ'den elde edilen toplam puan ile Algılan Sosyal Destek Ölçeği'nin, Aile Desteği, Arkadaş Desteği ve Öğretmen Desteği, alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları -.10 ile -.35 arasında değişim göstermektedir. Elde edilen bu sonuç iki ölçekten elde edilen puanlar arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, sosyal destek artıkça riskli davranışlarda bir azalma olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin Güvenirlik Çalışmaları

Bu araştırmada RDÖ'nin güvenirlik çalışmaları kapsamında iç tutarlılık (Cronbach alfa) katsayısı ve test tekrar test güvenirliği hesaplanmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin İç tutarlık Güvenirliği

Ölçeğin güvenirlik çalışmaları kapsamında öncelikle iç tutarlık katsayısının hesaplanması yoluna başvurulmuştur. Ölçeğin içtutarlık katsayısı birinci ve üçüncü çalışma grubundan elde edilen verilerle hesaplanmıştır. Birinci çalışma grubundan elde edilen verilere göre hesaplanan içtutarlık güvenirlik katsayıları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3
RDÖ'nün Birinci Uygulamadan Elde Edilen İçtutarlık Katsayıları

n: 485	**F1 AS**	**F2 AK**	**F3 SK**	**F4 İE**	**F5 BA**	**F6 OT**	**RDÖ Toplam**
İçtutarlılık katsayısı Cronbach α	.79	.87	.87	.70	.70	.83	.91

Tablo 3'te görüldüğü gibi AS'nin iç tutarlık katsayısı (Cronbach α)= .79'dur. AK'nin ise iç tutarlık katsayısı (Cronbach α)= .87 ve SK'nın içtutarlık katsayısı (Cronbach α) = .87'dir. İE'nin iç tutarlık katsayısı (Cronbach α)= .70'dir. Beşinci faktör olan BA'nın içtutarlık katsayısı (Cronbach α)= .70'dir. Altıncı ve son faktör olan OT'nin iç tutarlık katsayısı (Cronbach α)= .83'tür. RDÖ'nün toplamı için iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α)= .91 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4
RDÖ'nün İkinci Uygulamadan Elde Edilen İç Tutarlılık Katsayıları

n: 491	F1 AS	F2 AK	F3 SK	F4 İE	F5 BA	F6 OT	RDÖ Toplam
İç tutarlılık katsayısı Cronbach α	.83	.88	.91	.58	.72	.73	.90

Tablo 4'te görüldüğü gibi AS'nin içtutarlık katsayısı (Cronbach α)= .83'tür. AK'nin ise içtutarlık katsayısı (Cronbach α)= .88; SK'nın içtutarlık katsayısı (Cronbach α) = .91 ; İE'nin içtutarlık katsayısı (Cronbach α)= .58'dir. Beşinci faktör olan BA'nın içtutarlık katsayısı (Cronbach α)= .72'dir ve son faktör olan OT'nin içtutarlık katsayısı (Cronbach α)= .73 olarak bulunmuştur. RDÖ'nün toplamı için iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α)= .90 olarak hesaplanmıştır.

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin Test Tekrar Test Güvenirliği

Bu çalışmalardan ayrı olarak, RDÖ'nin test tekrar test çalışması, İstanbul İli Merkez İlçelerinde bulunan bir lisede 2009-2010 eğitim öğretim yılında öğrenimlerine devam eden toplam 62 öğrenciye iki hafta arayla (Büyüköztürk, 2010) ölçeğin uygulanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Hesaplanan test tekrar test güvenirlik katsayıları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5
RDÖ'nün Test Tekrar Test Güvenirlik Katsayıları

n: 62	F1 AS	F2 AK	F3 SK	F4 İE	F5 BA	F6 OT	RDÖ Top.
Tets tekrar test güvenirliği R	.79	.77	.90	.63	.56	.68	.85

Tablo 5'te görüldüğü gibi RDÖ'nün alt boyutları için elde edilen test tekrar test güvenirlik katsayıları, Pearson Korelasyon (r), sırasıyla sonuç olarak lise öğrencilerine yönelik olarak geliştirilmiş RDÖ yukarıda ifade edilen altı boyutta ergenlerde riskli davranışları ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalar, RDÖ'nün uygun geçerlik ve güvenirlik katsayılarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin Puanlanması ve Yorumlanması

RDÖ, 36 maddeden oluşan, beşli derecelendirmeli (5=kesinlikle uygun, 4=uygun, 3=kısmen uygun, 2=uygun değil, 1=kesinlikle uygun değil) kendini anlatma türünde bir ölçektir. Ölçekte yer alan maddelerden biri (21. madde) tersine puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 180 iken en düşün puan ise 36'dır. Bununla birlikte, ölçekten yüksek puan almak riskli davranışların yoğunluğuna işaret ederken düşük puan almak ise riskli davranışların düşük düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Hem bireysel hem de grup halinde uygulanabilen ölçeğin ortalama cevaplandırılma süresi ise 15 dakikadır.

Tartışma

Bu çalışmada RDÖ, Türkiye'deki lise öğrencilerinde antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki boyutlarında riskli davranışları ölçmeye yönelik olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde yapı geçerliliği için faktör analizi ve benzeme ölçüt geçerliliği, iç tutarlılığı ve test tekrar test

güvenirliliği incelenmiştir. Yapı geçerliliğinin belirlenmesinde uzman kanısı, açıklayıcı faktör analizi yöntemleri kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin altı faktörlü bir yapıda olduğu görülmüş ve bu boyutlar sırasıyla antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki olarak adlandırılmıştır.

Ölçeğin benzeme geçerliliği için ASDÖ (Yıldırım, 2004) kullanılmıştır. RDÖ ile ASDÖ'nin alt boyutları olan aile desteği, arkadaş desteği ve öğretmen desteğinin puanları arasında negatif korelasyonlar bulunmuştur. Daha önce ifade edildiği gibi sosyal destek sistemleri güçlü olan öğrenciler daha az riskli davranışlara yönelmektedirler (Barnes ve Farrell, 1992; Demaray ve Malecki, 2002; Lagana, 2004; McNeely ve Falci, 2004; Repinski, Kuckarczak, Laing ve Boyce, 1999; Piko, 2000; Rosenfeld, Richman ve Bowen, 2000; Simantov, Schoen, Klein, 2000; Siyez ve Aysan, 2007). Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bu sonucun ölçeğin ölçüt geçerliliği için bir kanıt olabileceği ifade edilebilir.

RDÖ'nün iç tutarlılığı ve test-tekrar test güvenirliğine ilişkin elde edilen değerlere bakıldığında ölçeğin toplam puanı ve AS, AK, SK, OT boyutları için yüksek; İE ve BA boyutları için göreceli olarak daha düşük bulunmuştur. Bu iki boyutta test tekrar test güvenirlik katsayılarının daha düşük bulunması, bu boyutlarda yer alan özelliklerin niteliğinden kaynaklanmış olabilir. İntihar eğilimi ve beslenme alışkanlıkları boyutunda ifade edilen maddeler, zamana bağlı olarak daha fazla değişebilecek özellikleri içerirken, diğer boyutlar daha fazla kararlılık taşıyan maddeleri içermektedir. Bunun bir diğer nedeni olarak da bu boyutlarda yer alan madde sayılarının daha az olması düşünülebilir.

RDÖ'ye ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, ölçek lise öğrencilerinin riskli davranışlarını geçerli bir biçimde ölçmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada bazı sınırlılıklar yer almaktadır. Ölçek, antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki boyutlarından oluşmaktadır; başlangıçta madde kullanımı ve cinsel davranışlara yönelik olarak da maddeler yazılmış ancak uygulamada yaşanan güçlüklerden dolayı bu boyutlara ilişkin veriler sağlanamamıştır. Ayrıca Çalışmada ölçek için DFA farklı bir örneklemde yapılmamıştır. Bu çalışmada ölçeğin ayırt edici geçerliliğinin yapılmaması ise, bir başka sınırlılık olarak ifade edilebilir.

SONUÇ

Türkiye'deki ortaöğretim öğrencilerinde antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki boyutlarında riskli davranışları belirlemeye yönelik olarak geliştirilen RDÖ' nün geçerli ve güvenilir olduğuna ilişkin kanıtlar bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla ortaya konulmuştur. Bu bağlamda RDÖ' nün ortaöğretimde çalışan psikolojik danışmanlar ve araştırmacılar için yapacakları yararlı olacağı düşünülmektedir ve RDÖ'nün geliştirilmesiyle alana önemli katkılar sağlandığı düşünülmektedir. Aşağıda bu çalışmadan elde edilen bulgular çerçevesine eğitimcilere, alanda çalışan psikolojik danışmanlara ve araştırmacılara öneriler sunulmuştur:

- ✓ Ortaöğretim kurumlarında çalışan psikolojik danışmanlar öğrencilerindeki riskli davranışları belirlemeye yönelik yapacakları bireysel ve grup değerlendirmelerinde RDÖ'yü kullanabilirler.
- ✓ Ortaöğretimde rehberlik servisleri öğrencilerinde riskli davranışların yaygınlığı taramaya yönelik RDÖ'den yararlanabilirler.
- ✓ Öğrencilerde riskli davranışların azaltılmasına yönelik olarak yapılabilecek uygulamaların değerlendirilmesinde öğrencilerin RDÖ'den aldıkları puanlar kullanılabilir.

- ✓ RDÖ' nün geçerlik ve güvenirlik çalışmaları sınıf, cinsiyet vb değişkenler göz önüne alınarak farklı çalışma grupları üzerinde tekrarlanabilir.
- ✓ RDÖ ortaöğretim öğrencilerine yönelik olarak geliştirildiğinden öğrenci olmayan gruplar üzerinde yapılması planlanan çalışmalarda kullanılması düşünüldüğünde geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının bu gruplar üzerinde tekrarlanabilir.
- ✓ Riskli davranışların giderek daha küçük yaş grubunda da yaygınlığının artması göz önünde bulundurularak; RDÖ'nün ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine yönelik olarak yeniden gözden geçirilmesi ve bu grupta geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılmasına yönelik olarak araştırmalar planlanabilir.
- ✓ Bu çalışma kapsamında geliştirilen "Riskli Davranışlar Ölçeği" antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki boyutlarından oluşmaktadır. Bu ölçeğe riskli cinsel davranışlar boyutu da eklenebilir ve buna yönelik geçerlik ile güvenirlik çalışmaları yapılabilir.
- ✓ Ölçeğin İE ve BA boyutlarının güvenirlik katsayıları kabul edilebilir düzeyde olmakla birlikte diğer boyutlara göre daha düşüktür. Bu boyutlardaki madde sayılarını artırmaya yönelik olarak çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Ölçeğin birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizlerinin yeni bir örneklem grubunda yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

BARNES, G. M. & FARRELL, M. P. (1992). Parental support and control as predictors of foundaadolescent drinking, delinquency, and related problem behaviors. *Journal of Marriage and the Family*. 54: 763–776.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

CELEVELAND, H. H. & WIEBE, R. P. (2003). The moderation of adolescent- to- peer similarity in tobacco and alcohol use by school levels of subtance use. *Child Development*. 74 (1): 279–291.

DEMARAY, M. K. & MALECKI, C. K. (2002). Critical levels of perceived social support associated with student adjutment. *School Psychology Quarterly*. 17 (3):213–241.

DONOVAN, J. E. (1996). Problem-behavior theory and the explanation of adolescent marijuana use. *Journal of Drug Issues*. 26 (2). 26 page.

DONOVAN, J. E. (2005). Problem Behavior Theory. *Encyclopedia of Applied Developmental Science*. 2: 872–877.

GILLASPY, S. R. (2004). A test of problem behavior theory with high-risk adolescents and young adults effects of peer delinquency, peer attachment, and peer involvement. Unpublished dissertation. Oklahoma State University.

JESSOR, R. (1987). Problem- behavior theory, psychosocial development, and adolescent problem drinking. *British Journal of Addiction*. 82, 331-342.

JESSOR, R. (Ed). (1998). *New perspectives on adolescence risk behavior*. New York: Cambridge Press.

JESSOR, R., TURBIN, M. S., COSTA, F. M., DONG, Qi, ZHANG, H. & WANG, C.(2003). Adolescent problem behavior in Chine and United States: A cross-national study of psychosocial protective factors. *Journal of Research on Adolescence,* 13 (3): 329–342.

KAPLAN, R. M. & SACCUZZO, D. P. (2005).*Psychological testing* (6th ed.), Thomson Wadsworth, Belmont, CA

KIRAN- ESEN, B. (2003) Akran baskısı, akademik başarı ve yaş değişkenlerine göre lise öğrencilerinin risk alma davranışlarının yordanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 24: 79-85.

KOKKEVI, A., RICHARDSON, C., FLORESCU, S., KUZMAN, M. & STERGAR, E. (2007). Psychosocial correlates of subtance use in adolescence: a cross-national study on six Eurapean countries. *Drug and Alcohol Dependence*. 86: 67-74.

KREITER, S. R., KROWCHUK, D. P., WOODS, C. R., SINAL, S. H., LAWLESS, M. R. &

DuRANT, R. H. (1999). Gender differences in risk behaviors among adolescents who experience date fighting. *Pediatrics.* 104 (6): 1286-1292.

LAGANA, M. T. (2004). Protective factors for inner-city adolescents at risk of school dropout: family factors and social supoort. *Children & Schools*. 26 (4): 211-220.

LESTER, P. E., & BISHOP, L. K. (2000). *Handbook of tests and measurement in education and the social sciences,* Maryland: Scarecrow Pres.

LINDBERG, L. D., BOGGESS, S., PORTER, L. & WILLIAMS, S. (2000).Teen risk taking: A statisticasl portrait. ED441924. 15.02.2007 tarihinde *http//search.ebscohost.com adresinden erişildi.*

McNEELY, C. & FALCI, C. (2004). School connectedness and transition into and out of health-risk behabior among adolescents: a comparison of social belonging and teacher support. *Journal of School Health*. 74 (7): 284-292.

NVIGM, (2006). 23.03.2008 tarihinde www.icisleri.gov.tr adresinden erişildi.

ÖGEL, K., EKE, C. Y., TANER, S., VE EROL, B. (2004). İstanbul'da öğrenciler arasında riskli davranışlar araştırması- *Araştırma Raporu-* İstanbul: Yeniden Yayın no: 6.

ÖZMEN, O. (2006). Predictors of Risk Taking Behaviors Among Turkish Adolescents. An unpublished Thesis. METU: Ankara.

PIKO, B. (2000). Perceived social support from parents and pers: which is the stronger predictor of adolescent substance use? *Substance use & Misuse*. 35 (4): 617–630.

RAUBENHEIMER, J. (2004). An item selection procedure to maximise scale reliability and validity. *Sa Journal Of Industrial Psychology.* 30 (4), 59-64

REPINSKI, D. J., KUCHARCZAK, K., LAING, R. & BOYCE, M. (1999). Sibling and Parent behaviors as predictors of adolescents' problem behvaior and academic achievement.ED433962. 20.03.2007 tarihinde http://web.ebscohost.com. adresinden erişildi.

ROSENFELD, L. B., RICHMAN, J. M & BOWEN, G.L. (2000). Social support Networks and school outcomes: the centrality of the teacher. *Child and Adolescent Social Work Journal.* 17(3): 205–225.

SIENBENBRUNER, J., TIMMER-GEMBECK, M.J. & EGELAND, B., (2007). Sexual partners and contraceptive use: A 16 year prospective study predicting abstinence and risk behavior. *Journal of Research on Adolescence*. 17(1): 179-206.

SIMANTOV, E., SCHOEN, C. & KLEIN, J. D. (2000). Health-compromising behaviors: why do adolescents smoke or drink? indentify underlying risk and protective factors. *Pediatrics and adolescent medicine*.154 (10): 1025–1033.

SIYEZ, D. M. (2006). 15–17 yaş arası ergenlerde görülen problem davranışların koruyucu ve risk faktörleri açısından incelenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi: İzmir.

SMITH, M.L. (2001). *Adolescence*: change and continuity-peer pressure. 16.09.2007 tarihinde www. yahoo.com/bin/search.adresinden erişildi.

SOMAYAJI, D. (2003). Acculturation and adolescent risk taking behavior. An unpublished Thesis: Buffalo, New York.

YILDIRIM, İ. (2004). Algılanan sosyal destek ölçeğinin revizyonu. *Eğitim Araştırmaları – Eurasian Journal Of Educational Research,* 17: 221–236.

TABACHNICK, B. G., & FIDELL, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* , (5th ed). Boston: Allyn and Bacon

TUİK (2000). *2000 Genel nüfus sayımı, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri*. Türkiye: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

WHO (2009). Adolescent Health and Development. 02.03.2010 tarihinde www.searo.who.int adresinden erişildi.

UNFPA. (2007). State of World Population 2007: United Nations Population Fund. 23.01.2008 tarihinde www.unfpa.org. adresinden erişildi.

UNYR. (2007). United Nations World Youth Report 2007. Youth at the United Nations. 03.02.2008 tarihinde www.un.org/youth. adresinden erişildi.

UNICEF. (2007). 03.03.2008 tarihinde www.unicef.org/turkey/ adresinden erişildi.

VAN PROOIJEN, J.W. & VAN DER KLOOT, W. A. (2001). Confirmatory analysis os exploratively obtained factors structures. *Educational and Psychological Measurement,* 61: 777-792.

ZAMBOANGA, B.L., CARLO, G. & RAFFAELLI, M. (2004). Problem Behavior Theory; An examination of the behavior structure system in Latino and non-Latino College students. Interamerican *Journal of Psychology*. 32(2): 253–262.